

พิธีกรรมงานศพที่สื่อถึงการตายดีในพระพุทธศาสนาเถรวาท Funeral rites as good death in Theravada Buddhism

สายฝน ธนอมศรี

Saifon Thanomsri

คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: Email: nongfon1926@hotmail.com

Received May 17, 2025; Revised August 27, 2025; Accepted: August 30, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายของชาวพุทธในสังคมไทยในปัจจุบันที่มีอิทธิพลต่อการประกอบพิธีศพในลักษณะที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นการประกอบพิธีศพทางศาสนาเชื่อว่าเป็นการทำให้เกิดกุศลต่อผู้ตายซึ่งปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน เป็นช่วงระยะเวลาที่ยาวนานทำให้เกิดความหลากหลายกับการประกอบพิธีศพจึงเป็นไปตามเจตนาความเชื่อของสังคมไทยในปัจจุบันการประกอบพิธีศพทางศาสนาชาวพุทธในสังคมไทยให้ความสำคัญเพราะเชื่อว่าเป็นการสร้างกุศลประโยชน์ให้เกิดขึ้นทำให้ผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ทางศาสนาได้ทำหน้าที่ให้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาให้กับผู้ที่มีส่วนประกอบพิธีศพ ได้เข้าใจถึงหลักธรรมทางศาสนาที่ถูกต้องว่าความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายของสังคมไทย ชาวพุทธในสังคมไทยก็มีความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายที่อาจแบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเชื่อว่าตายแล้วไปเกิดใหม่เป็นเหตุให้การประกอบพิธีศพเพื่อสร้างกุศลให้กับศพเพื่ออุทิศให้และได้รับในขณะที่ประกอบพิธี อีกกลุ่มของชาวพุทธในสังคมไทยเชื่อว่าการประกอบพิธีศพเป็นการประกอบเพื่อให้เกิดประโยชน์กับบุคคลที่ยังอยู่ได้เข้าใจถึงหลักธรรมทางศาสนาการเกิดดับที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ การประกอบพิธีศพกับความเชื่อชีวิตหลังความตายของชาวพุทธจึงมีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามวิถีของสังคมไทยในปัจจุบัน แนวทางการศึกษา สืบค้นความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายทางศาสนาพุทธที่มีอิทธิพลต่อการประกอบพิธีศพของสังคมไทยในอดีตประกอบพิธีศพทางศาสนาเกิดประโยชน์ต่อชาวพุทธในด้านใดบ้างในปัจจุบันยังคงเป็นความเชื่อในทิศทางเดิมหรือไม่ ขั้นตอนประกอบพิธีในอดีตมีการประกอบพิธีศพกันอย่างไร และปัจจุบันยังคงไว้ในลักษณะเดิมหรือมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพทางสังคมซึ่งมีอิทธิพลต่อความเข้าใจทางศาสนา พิธีศพเป็นพิธีทางศาสนาประกอบด้วยผู้ที่มีหน้าที่ให้หลักธรรมทางศาสนาให้กับผู้ที่มีส่วนประกอบพิธีได้รับรู้ถึงหลักธรรมไปตามขั้นตอนของการประกอบพิธีศพ

คำสำคัญ: พิธีศพ; การตายดี; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This article aims to study the beliefs about the afterlife of Buddhists in Thai society today that influence the funeral ceremony in the current form. It is a religious funeral ceremony that is believed to be done to make merit for the deceased, which has been practiced from the past to the present. It is a long period of time, resulting in a variety of funeral ceremonies, which are in accordance with the intentions and beliefs of Thai society today. Buddhists in Thai society give importance to religious funeral ceremonies because they believe that it creates merit and benefits, allowing those who have religious roles to perform their duties to provide religious teachings to those who participate in the funeral ceremony, so that they understand the correct religious teachings. The beliefs about the afterlife of Thai society, Buddhists in Thai society also have beliefs about the afterlife that can be divided into two groups. The first group believes that after death, one is reborn, which causes the funeral ceremony to create merit for the deceased to dedicate and receive while performing the ceremony. Another group of Buddhists in Thai society believes that the funeral ceremony is performed to benefit those who are still alive, so that they understand the religious principles of rebirth and death that follow the laws of nature. The funeral ceremony and the beliefs about the afterlife of Buddhists are therefore diverse and different according to the way of life in Thai society today. Study guidelines Investigate the belief in the afterlife in Buddhism that influenced funeral ceremonies in Thai society in the past. In what ways did religious funeral ceremonies benefit Buddhists? At present, is it still the same belief? What were the steps in the funeral ceremony in the past? And at present, has it remained the same or has it been changed according to social conditions that influence religious understanding? A funeral ceremony is a religious ceremony that involves a person whose duty is to teach religious principles to those who attend the ceremony so that they will be aware of the principles according to the steps of the funeral ceremony.

Keywords: Funeral rites; Good Death; Theravada Buddhism

บทนำ

การจะมีพิธีกรรมได้ก็ตามในสังคมมาจากความเชื่อที่เป็นรากฐานในการนำไปสู่พิธีกรรมนั้น ตามหลักการในพระพุทธศาสนามีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด จึงทำให้เกิดรูปแบบการทำพิธีศพตามนัยที่ปรากฏในปายาสีราชัญญสูตรที่พระเจ้าปายาสีพยายามจะค้นหาความเชื่อว่ามีชีวิตหลังความตายอยู่หรือไม่ จึงทดสอบการทำพิธีกรรมว่าถ้ามีชีวิตหลังความตายจริงจะต้องมีวิญญาณที่ตายไปแล้วมาตอบข้อสงสัยดังกล่าว แต่ก็ยังไม่มีใครมาบอกจึงตกลงว่าตายแล้วไม่มีที่เกิดในที่ใดเลย แต่

หลังจากพระกัณฐกะสละอริยาใหม่ จึงทำให้ความเชื่อต่อเรื่องชีวิตหลังความตายนั้นเปลี่ยนไป ดังคำอธิบายตอนหนึ่งที่ว่า

“บุรุษในโลกนี้จับใจระพุดิชั่วหยาบมาแสดงแก่บพิตรว่า ผู้นี้เป็นโจรระพุดิชั่วหยาบต่อพระองค์ พระองค์ทรงปรารภจะลงอาชญาอย่างใดแก่โจรผู้นี้ ขอได้ตรัสอาชยานั้นเถิด บพิตรพึงตรัสบอกบุรุษพวกนั้นอย่างนี้ว่า ถ้าเช่นนั้นพวกท่านจงเอาเชือกอย่างเหนียว มัดบุรุษนี้ให้มีมือโพล่หลังอย่างมั่นคง แล้วโกนศีรษะพาเที่ยวตระเวนไปตามถนนทุกถนน ตามตรอกทุกตรอกด้วยบันฑะวะมีเสียงดัง แล้วออกทางประตูด้านทักษิณ แล้วตัดศีรษะเสียที่ตะแลงแกง ตอนนั้นการที่โจรจะพึงได้รับหรือซึ่งความผ่อนผันจากนายเพชฌฆาตว่า ขอท่านนายเพชฌฆาตจงรอนกว่าข้าพเจ้าจะได้ไปแจ้งแก่ มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต ในบ้านหรือนิคมโน้นแล้วจะมา เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เช่นเดียวกับมิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตของบพิตรที่เป็นคนฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ระพุดิผิดในกาม พุดเทจพุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพื่อเจ้า มากไปด้วยความเพ่งเล็ง คิดปองร้ายผู้อื่นมีความเห็นผิด หลังจากตายไปแล้ว การจะพุดว่า ขอท่านนายนิรยบาลจงรอนกว่าข้าพเจ้าจะไปบอกแก่เจ้าปายาสีว่า โลกหน้ามีอยู่ เหล่าสัตว์ผู้ผิดเกิดขึ้นมีอยู่ ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมีอยู่ จึงเป็นไปไม่ได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 408 หน้า 342, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ต่อความเชื่อนี้เองจึงเป็นการอธิบายถึงพิธีกรรมที่เราเชื่อต่อการมีอยู่ของชีวิตหลังความตายทำให้เกิด การประกอบพิธีศพเป็นไปตามความเชื่อทางศาสนาของชาวพุทธ เพราะชาวพุทธเรามีความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายที่แตกต่างกัน การประกอบพิธีศพตามเชื่อชีวิตหลังความตายจึงแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมประเพณีแต่ละท้องถิ่นบ้างเชื่อว่าตายแล้วไปเกิดอีก บ้างก็เชื่อว่าตายแล้วไม่ไปเกิดอีก ฉะนั้นการประกอบพิธีศพถือได้ว่าเป็นพิธีที่เกี่ยวคู่ประโยชน์ตามฐานะหน้าที่และบทบาทด้านศาสนาได้ ทุกภาคส่วนของการประกอบพิธีศพ พิธีศพจึงเป็นการแสดงให้เห็นลักษณะการตายที่ถูกสื่อได้ถึงการเป็นอยู่กัยชีวิตหลังการตายที่ตรงคุณค่าตามลักษณะของวิถีชีวิตของแต่ละบุคคลไม่ว่าแต่การใช้โลงศพที่มีรูปร่างคล้ายเรือก็เป็นวิธีการที่สร้างขึ้นให้มีรูปร่างคล้ายเรือสำหรับลอยไปทางน้ำ หรือหากจะไปทางบกก็มีการประดับด้วยพญานาคและครุฑ การสร้างสัตว์ต่างในการประกอบพิธีกรรมจึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของชีวิตเมื่อจากไปแล้ว (ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 2565)

พิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนาจะพบ 2 อย่างคือ การฝังและการเผา โดยมีคติ ดังนี้

1. การฝัง เป็นไปตามคติความเชื่อแบบเดิม ที่มองว่าพิธีกรรมหลังความตายแล้วเป็นภารกิจทางสังคมที่อาจมีวางให้แรงงานตามคำพูดติดปากว่า “ตายไปให้แรงงานหมุ่หมากิน” อันหมายถึงเมื่อมีคนตายได้ทำพิธีเรียกขวัญจนศพเริ่มเน่าในเรือนก็เอาภาชนะธรรมชาติห่อหุ้มแล้วหามไปวางไว้กลางปากกลางทุ่งเพื่อรอเป็นอาหารแรงงานด้วยความเชื่อว่านกเหล่านั้นศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิ์นำขวัญขึ้นฟ้าเป็นบริวารผีฟ้าที่ปกป้องคุ้มครองคนยังไม่ตายในชุมชน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2568) ขณะเดียวกันหากเป็นคนชั้นสูงจะมีพิธีกรรมที่ต่างออกไปคือจะพบว่าหลุมศพของเหล่าชนชั้นนำหัวหน้าเผ่าพันธุ์จะมีของมีค่าอยู่ด้วย เช่นเครื่องสำริด เหล็ก โดยร่างกายนั้นจะถูกใส่ไว้ในภาชนะทำด้วยดินเผาหรือหินเสมือนครรรค์มารดา ไม่ต่างจากโกศสมัยหลังๆ จนปัจจุบัน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2568)

2. การเผา การประกอบพิธีกรรมตามลักษณะความเชื่อแบบเดิมและผสมผสานกับความเชื่อแบบใหม่ โดยรูปแบบดังกล่าวนี้จะพบได้จากวิถีการบูชาโยนในสมัยก่อนพุทธกาลและหลังสมัยพุทธกาล โดยจะพบว่า การบูชาโยนนั้นเป็นวิธีการนำสัตว์มาไว้ในพิธีกรรมด้วยความเชื่อว่า ไฟจะช่วยในการชำระล้างบาป หรือเป็นการใช้ไฟเพื่อแสดงให้เห็นถึงการบรรลุถึงโมกษะ มาจากถ้อยคำว่า “กรรมหรือผลแห่งการกระทำทั้งหลายจะสลายสิ้นไปจากผู้หลุดพ้น ผู้พ้นแล้วจากความยึดมั่น จิตตั้งมั่นด้วยปัญญาญาณ กระทำการบูชาไฟวิญญาณที่แท้” ซึ่งถูกตีความต่อว่าเป็นการทำให้บริสุทธิ์ด้วยพิธีโยน โยคีจะเข้าถึงภาวะสูงสุดของการรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า หรือไฟจักรวาลซึ่งดำรงอยู่ในทุกกาลทุกสถาน เมื่อโยคีถอนจิตพ้นจากความอยากความเฝ้าวนของอินทรีย์ ถวายเป็นเชื้อไฟให้แก่จักรวาล ความอยากก็จะถูกไฟศักดิ์สิทธิ์เผาผลาญเผา เมื่อโยคีสามารถรวมจิตและพลังชีวิตเข้ากับจิตจักรวาลและชีวิตนิรันดร์ ท่านไม่อยู่ในฐานะมตชนอีกต่อไป (ปรหมังสา โยคานันตะ, 2561) โดยใช้การบูชาด้วยไฟนั้นมาจากลักษณะของการใช้ไฟเป็นการสัญลักษณ์ของความชำระล้าง และการใช้สัตว์นั้นในฐานะเป็นเครื่องหมายของการสื่อสารกับพระเจ้า ซึ่งเสนอให้เห็นถึงพิธีกรรมงานศพได้ใช้ไฟในการชำระล้าง ขณะเดียวกันก็ใช้ไฟเป็นตัวแทนในการเผากิเลสไปในทางเดียวกัน

จากวิถีความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายนี้เองนำไปสู่การจัดพิธีกรรมเพื่อสนับสนุนรูปแบบของการตายดีหรือไม่ อีกทั้งยังสอดคล้องกับวิธีการเข้าใจว่าการตายดีในความหมายที่สื่อผ่านการส่งเสริมต่อรูปแบบของการไปสู่สุคติภพของเหล่าผู้เสียชีวิตกลายเป็นวิธีการสอนหลักธรรมเกี่ยวกับการตาย และการส่งเสริมความหมายของการมีชีวิตของชีวิตที่ดีหรือการอธิบายคุณลักษณะของความดีของผู้เสียชีวิตได้อีกทางหนึ่ง

บทความนี้จึงต้องการนำเสนอรูปแบบพิธีกรรมที่สื่อถึงการตายดีในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่อธิบายโยงกันระหว่างความเชื่อเรื่องการตายที่ดีหรือไม่ดีนั้นมีความหมายสอดคล้องกันและส่งเสริมให้เกิดพิธีกรรมการแสดงออกของผู้อยู่เบื้องหลังจะแสดงออกต่อผู้เสียชีวิตในลักษณะที่จะช่วยส่งเสริมการปฏิบัติต่อกันเป็นไปด้วยดี

แนวคิดเรื่องการตายดีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีการกล่าวถึงการตายว่ามนุษย์ ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ โง่ และฉลาด ทั้งหมดย่อมไปสู่อำนาจความตาย มีความตายรออยู่ข้างหน้า (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 584 หน้า 642, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การตายจึงเป็นการสละละทิ้งร่างกายคงเหลือแต่จิตหรือวิญญาณที่จะดำเนินต่อไปตามกรรมหรือผลของการกระทำที่ได้ทำไว้ โดยมนุษย์ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ รูป(ร่างกาย) และจิต ร่างกายอาจแตกดับไปตามอายุขัย แต่จิตวิญญาณยังคงวนเวียนไปตามผลกรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 74 หน้า 324, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเข้าใจความตายว่าเป็นเรื่องดีจึงเป็นการอธิบายถึงการมองว่าการตายเป็นกุศลที่มาจากผลของการทำดีเท่านั้น ซึ่งปรากฏในมุมมอง ดังต่อไปนี้

1. การตายดีในพระไตรปิฎก พระพุทธศาสนาเถรวาทได้พิจารณาความตายในฐานะเป็นธรรมชาติของชีวิต การที่มนุษย์เกิดมาต้องประสบกับความตาย โดยความตายนั่นสัมพันธ์กับข้อความที่เน้นให้เห็นว่าชีวิตนี้น้อยนัก มนุษย์ย่อมตายภายใน 100 ปีแม้หากผู้ใดจะมีชีวิตอยู่เกินไปกว่านั้นผู้นั้นก็จะตายเพราะชราแก่แท้ คำว่า ชีวิต ในคำว่า ชีวิตนี้น้อยนัก อธิบายว่า อายุ ความดำรงอยู่ ความ

ดำเนินไป ความให้ชีวิตดำเนินไป ความเคลื่อนไหว ความเป็นไป ความรักษา ความเป็นอยู่ ชีวิตินทรีย์
อนึ่ง ชีวิตเป็นของน้อยด้วยเหตุ 2 ประการ คือ 1. ชีวิตเป็นของน้อย เพราะดำรงอยู่ช่วงเวลาเพียง
เล็กน้อย 2. ชีวิตเป็นของน้อย เพราะมีคุณค่าเพียงเล็กน้อย ชีวิตเป็นของน้อย เพราะดำรงอยู่ช่วงเวลา
เพียงเล็กน้อย เป็นอย่างไร คือ ในขณะจิตที่เป็นอดีต ชีวิตเป็นอยู่แล้ว ไม่ใช่กำลังเป็นอยู่ ไม่ใช่จัก
เป็นอยู่ ในขณะจิตที่เป็นอนาคต ชีวิตจักเป็นอยู่ ไม่ใช่กำลังเป็นอยู่ ไม่ใช่เป็นอยู่แล้วในขณะจิตที่เป็น
ปัจจุบัน ชีวิตกำลังเป็นอยู่ ไม่ใช่เป็นอยู่แล้ว ไม่ใช่จักเป็นอยู่ การพิจารณาว่าความตายเป็นเรื่องปกติ
นั้นนำไปสู่วิธีการปฏิบัติตนเพื่อรอรับความตาย กล่าวคือ เมื่อความตาย วิธีที่สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่
ตายย่อมไม่มีแม้จะอยู่ไปจนถึงชรา ก็จะต้องถึงแก่ความตาย เพราะสัตว์ทั้งหลายมีความตายอย่างนี้
เป็นธรรมดา โดยสัตว์ที่เกิดมาแล้ว มีภัยจากความตายเป็นนิตย์ เหมือนผลไม้สุกแล้วมีภัยจากการหล่น
ไปในเวลาเช้า โดยวิธีการดังกล่าวนำไปสู่พิธีกรรมว่าด้วยมรณสดีคือการพิจารณาเรื่องความตายและ
นำไปสู่การมองว่าความตายเป็นเรื่องของคุณค่าที่พิสูจน์ผ่านจิตใจที่ผ่องใสและเศร้าหมองที่ต่างกันไป
ซึ่งสอดคล้องกับการจัดพิธีกรรมงานศพของพระพุทธศาสนาก็อ้างอิงถึงคุณค่าจากสถานะผู้หนึ่งว่ามี
ความสำคัญมากน้อยเพียงใด หากมีความสำคัญมากก็จะมีการจัดพิธีกรรมที่สมกับฐานะของผู้หนึ่ง ดัง
ข้อความที่ปรากฏถึงวิธีปฏิบัติต่อพระสรีระของพระพุทธเจ้าให้เหมือนกับการปฏิบัติต่อพระบรมศพ
ของพระเจ้าจักรพรรดิ โดยใช้ผ้าไหมห่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิเสร็จแล้วจึงห่อด้วยสำลี
บริสุทธิ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีคือห่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้า
และสำลีได้ 1,000 ชั้น แล้วอัญเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่ง
ครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไม้หอมกลั่น แล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิ สร้างสถูป
ของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง การกระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้น
ตลอดกาลนาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 204-205 หน้า 152, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, 2539)

การพิจารณาถึงพิธีกรรมกับความตายจึงนำไปสู่การตรวจสอบจิตของผู้ตายว่าจะไปดีและไป
ไม่ดีได้ตามรูปแบบการจัดพิธีกรรมเหล่านั้น ซึ่งลักษณะพิธีกรรมเหล่านี้จะพบได้จากรูปแบบของ
นักบวชและกษัตริย์ที่มีพิธีกรรมเหล่านี้มากกว่าจะเป็นคนทั่วไปโดยมีการจัดการ 2 แบบคือ

1. การทิ้งศพ อันเป็นการทิ้งศพเป็นการมองถึงพิธีการที่สะท้อนให้เห็นความเป็นธรรมดาของ
ร่างกายที่เมื่อไม่มีจิตหรือวิญญาณอยู่ภายในก็ไม่ต่างจากซากไม้หรือซากสัตว์ที่ตายแล้วล้วนไม่มี
ประโยชน์จึงนำเอาไปทิ้ง แต่จะพบว่าเพื่อกันความอูจางตาจึงมีการนำผ้าไปห่อไว้แล้วนำไปทิ้งที่กอง
ยางเยื่อหรือกองขยะริมทางเดิน และการนำเอาผ้าห่อศพไปทิ้งจะถือว่าเป็นการสร้างบุญอย่างหนึ่งใน
แง่ของการถวายผ้าเป็นทานแก่นักบวชที่มาถือเอาผ้าไปห่ม เรียกว่า การนุ่งห่มผ้าห่อศพ จะพบว่าการ
นุ่งห่มผ้าห่อศพนี้มีมาก่อนสมัยพุทธกาลแล้วโดยนักบวชทั้งพราหมณ์และสมณะก็จะมาเอาผ้าห่อศพนี้
ไปทำผ้านุ่งผ้าห่ม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 155 หน้า 159, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, 2539)

2. การเผาศพ ในการเผานี้จะมีการนำเอาศพไปเผาจะพบขั้นตอนอันเป็นไปตามสถานะของ
ร่างซึ่งปรากฏว่า หากร่างนั้นมีฐานะเมื่อเผาแล้วจะนำกระดูกที่เหลือเก็บไว้ในสถูปเพื่อบูชา ซึ่งปรากฏ
เหมือนในกรณีภิกษุณีอันเป็นที่เคารพตายไป เหล่าลูกศิษย์จะพากันนำศพไปเผาและก่อสร้างสถูปไว้เพื่อไป
บูชา ซึ่งการทำสถูปบรรจุกระดูกนี้คนอินเดียจะทำเฉพาะคนที่เป็นที่เคารพและราชวงศ์ชั้นสูงเท่านั้น

เช่นกรณีพระราชเทวีของพระมหากษัตริย์สวรรคตแล้วกษัตริย์ก็มีรับสั่งให้นำศพไปเผาแล้วทำสุภะเก็บกระดูกไว้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 50 หน้า 88, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากรูปแบบการตายของมนุษย์ทั้งไว้ให้คนภายหลังได้ปฏิบัติต่อร่างนั้น สะท้อนให้เห็นผ่านมุมมองในแง่การทำศพว่า หากการตายนั้นเป็นการตายของคนทั่วไปที่ไม่ทิ้งอะไรไว้เพียงพอให้คนจดจำก็จะมีแต่เพียงการนำซากไปทิ้งไว้พร้อมกับผ้าบังสุกุลที่หุ้มห่อร่างกายศพเพื่อทำบุญเป็นครั้งสุดท้าย ผิดกับการตายที่มีคนศรัทธาจะเกิดการปฏิบัติต่อซากนั้นในฐานะเป็นที่พึ่งที่ระลึกและเคารพนับถือต่อไป

1.2. การตายดีมุมมองในคัมภีร์ยุคหลัง การเข้าใจว่าการตายนั้นเป็นเรื่องดีเมื่อมีการอธิบายความตายนั้น เมื่อมนุษย์ปุถุชนนึกถึงความตายอย่างไม่ถูกต้อง และในทางพระศาสนาสอนหรือแนะนำให้ปฏิบัติให้ถูกต้องอย่างไร มนุษย์ปุถุชนนึกถึงความตายอย่างไม่ถูกต้องคือมีความหวาดหวั่นพรันกลัว มีความสลดหดหู่ท้อแท้ หรือจะขยายให้พิสดารต่อไปอีก ก็สัมพันธ์กับบุคคลที่ตายนั้นที่ตนระลึกถึง ถ้าหากระลึกถึงความตายของบุคคลที่ตนเองเกลียดชังหรือไม่พอใจ บุคคลที่เป็นศัตรู มนุษย์ปุถุชนก็จะมีจิตใจดีใจ แต่ถ้าหากว่าบุคคลที่ตายนั้นไม่เกี่ยวข้องกับตนเอง เป็นบุคคลทั่วไป ก็จะไม่ระลึกถึงความเฉย หรือว่าถ้าจะระลึกถึงความตายนั้น ก็จะไม่มีความหวาดหวั่นพรันใจหวาดเสียวหรือมีความสลดหดหู่ท้อแท้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545)

วิธีการปฏิบัติต่อความตายจึงเป็นวิธีการมองการตายว่าเป็นการสอนให้แก่คนรุ่นหลังผ่านแนวคิดเหล่านี้คือ

ก. การตายเป็นปรากฏการณ์ ความตายเป็นอาการหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปกติสำหรับชีวิต เมื่อพิจารณาโดยไม่ขึ้นต่อความรู้สึกของมนุษย์ ความตายจึงเป็นเพียงธรรมดา ๆ แต่ที่เป็นธรรมดานี้เอง เพราะความรู้สึกยึดถือและไม่รู้เข้าใจวิธีการเตรียมตัวตายเพื่อไปสู่สุคติ พระพุทธองค์ตรัสสอนวิธีการเตรียมตัวตายไว้ในมหาปริณิพพานสูตร สำหรับบุคคลทั่วไป ถึงแม้จะยังไม่สามารถปฏิบัติจนถึงขั้นละการเวียนว่ายตายเกิดได้ แต่ก็สามารถนำมาปฏิบัติเป็นการเตรียมพร้อมสำหรับความตายที่จะมาถึง และเพื่อมุ่งสู่ชีวิตหลังความตายที่เป็นสุคติภูมิ (พระสิริปัญญาคุณ, พระครูโฆสิต วัฒนานุกุล, พระครูโกศลธรรมาภรณ์และสวัสดิ์ อโณทัย, 2562)

ข. การตายเป็นการรับรู้ เป็นการมองความตายก่อนตาย วิธีการดังกล่าวนี้พบเห็นมากเมื่อความตายเป็นสิ่งที่สำคัญเช่นเดียวกับช่วงใกล้ตายในสถานการณ์ทางการแพทย์จึงเป็นการเปลี่ยนถ่ายจากชีวิตหนึ่งไปอีกชีวิตหนึ่งอันเป็นไปตามกฎแห่งกรรม โดยจิตใจของตายจะถูกกำหนดด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ โดยพระพุทธศาสนายอมรับถึงข้อตกลงจำนวนมากจากรูปแบบทางการแพทย์ที่พยายามจะช่วยให้คนได้ตายดี (good death) ซึ่งพระพุทธศาสนาพยายามทำให้เกิดผลต่อการตายบนจิตใจที่พร้อมที่จะตายไม่ใช่การตายบนฐานของการได้รับยาหรือขาดสติสัมปชัญญะโดยอ้างถึงการตายอย่างสงบ เป็นอิสระ ไม่โกรธและเป็นสุขผ่านกระบวนการทำให้สนใจเรื่องการมาถึงความตายผ่านครอบครัวและเพื่อนๆ ไม่ใช่ห้ามการคิดหรือพูดกันเกี่ยวกับเรื่องนี้ ซึ่งพระในพระพุทธศาสนาจะพากันสวดมนต์เพื่อให้เกิดความสุขสงบ อันเป็นพื้นฐานทำให้จิตใจสงบ (Peter Harvey, 2000)

การเข้าใจความตายแบบยุคลสมัยหลังจึงสะท้อนให้เห็นมุมมองต่อการเข้าใจจิตและภพภูมิ หากต้องการให้จิตหลุดพ้นจากวัฏจักรอันเป็นทุกข์ไม่สิ้นสุด ต้องประกอบกรรมดีละเว้นจากการทำ บาปทั้งปวง และมุ่งฝึกพัฒนาจิตละกิเลสซึ่งเป็นเครื่องผูกมัดเหนี่ยวรั้งใจทั้งปวง เพื่อเข้าสู่นิพพาน คน ไทยพุทธจึงเน้นที่การประกอบพิธีกรรม เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย เพราะเชื่อว่าส่งผลให้ วิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติภูมิ การประกอบพิธีกรรมหลายวันเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยประคอง ความรู้สึกของญาติมิตรที่ยังมีชีวิตอยู่ให้คลายความโศกเศร้าจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักลงได้ทำ ให้ได้ตระหนักถึงความไม่เที่ยงแท้แห่งสังขารอีกด้วย วิธีคิดดังกล่าวนี้จึงสะท้อนผ่านคำสอนในแง่ของ การเวียนว่ายตายเกิดที่มีอยู่ในปัจจุบันขณะ เป็นการพิจารณาความตายในทุกอิริยาบถและทุกลม หายใจเข้าออก ไม่ว่าจะตายแบบไหนก็ถือว่าเป็นการตายดี

พิธีกรรมงานศพที่สื่อถึงการตายดีในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ทุกสังคมล้วนมีพิธีกรรมที่สื่อให้เห็นความตั้งใจหรือเป้าหมายต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในแง่ของ พิธีกรรมนั้นยังสะท้อนให้เห็นรูปแบบหรือวิถีคิดของคนที่ต้องการสื่อออกมาซึ่งส่วนใหญ่เป็นความเชื่อ ทางศาสนา และการตายดีที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนานั้น เราอาจพิจารณา ในประเด็นดังต่อไปนี้

1. **พิธีกรรมในพระพุทธศาสนาที่สะท้อนผ่านการตายดี** พิธีกรรมงานศพเป็นการแสดงความ เคารพต่อผู้ล่วงลับและการให้ความสำคัญกับคำสอนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและความตาย โดยมีขั้นตอน และพิธีกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งสืบทอดมาจากอดีตการประกอบพิธีศพตามความเชื่อของชาวพุทธที่มี มาในสังคมไทยจนถึงปัจจุบันกับการประกอบพิธีศพทางศาสนาของชาวพุทธประกอบด้วย 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายของพระสงฆ์มีหน้าที่เผยแพร่สั่งสอนหลักธรรมคำสอนทางศาสนาให้กับอีกฝ่ายได้เข้าใจจากการ ประกอบพิธีศพขณะเวลานั้นให้เห็นความจริงของประโยชน์ที่ได้ในระหว่างการประกอบพิธีศพ ประโยชน์ที่เกิดต่อฝ่ายสงฆ์คือทำให้ได้ทำหน้าที่ในฐานะเป็นผู้มีความรู้ตามหลักธรรมทางศาสนาที่ ถูกต้องถ่ายทอดส่งต่อสร้างความเข้าใจให้ก่อเกิดความรู้ความเข้าใจต่อผู้ที่มาร่วมกันประกอบพิธีศพ ศาสนาพุทธเชื่อว่า ชีวิตเป็นวงจรที่ประกอบด้วยการเกิด การมีชีวิตอยู่ และการตาย การตายไม่ใช่ สิ้นสุดของชีวิต แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพไปสู่ชาติถัดไป สอดคล้องกับหลักความเชื่อเรื่องกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้น พิธีศพจึงไม่เพียงแต่สำคัญในการบอกกล่าวผู้ล่วงลับ แต่ยังเป็น การส่งเสริมให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้มีการทบทวนเกี่ยวกับชีวิตและความตาย จะพบได้ว่า เมื่อมีคนตายเกิดขึ้น ในชุมชนชาวบ้านจะตั้งศพสวดกันหน้าบ้าน แล้วจึงนิมนต์พระจากวัดมาสวด และเปิดโอกาสให้ญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงมิตรสหายในชุมชนมาทำบุญร่วมกัน โดยปรกติศพจะตั้งอยู่ในเรือนอย่างมากสามคืน แล้วจึงเคลื่อนย้ายไปเผาที่ป่าช้า ยกเว้นคนที่มีฐานะหรือศพของพระสงฆ์อาจจะนำมาตั้งสวดในศาลา ในเขตวัด และมีการสร้างเมรุถาวรไว้ โดยอาจมองว่าการเผาศพในวัดกลางบ้านแต่ก่อนคนรังเกียจทั้งมี กลิ่นและพวกเด็กเกิดความกลัวจึงต้องทำพิธีกันที่ห่างไกลออกไปจากชุมชน และการเผาศพจึงเป็น เรื่องทำออกไปจากชายบ้านหรือที่เรียกว่าป่าช้าของหมู่บ้านก็ได้ แต่การมีเมรุอย่างถาวรในเขตวัดจึง เป็นลักษณะของคนชั้นปกครองที่เป็นเจ้านาย ขุนนางและข้าราชการที่มีตำแหน่งและฐานะ โดยเฉพาะ บุคคลที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสราภรณ์ เมรุเหล่านี้มีไม่กี่แห่ง จะมีก็เพียงในเขต กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันคงเหลือแต่เพียงที่วัดเทพศิรินทราวาสเพียงแห่งเดียว เพราะเป็นที่เหมาะที่

ควรที่พระมหากษัตริย์และเจ้านายในพระบรมราชวงศ์จะเสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานเพลงศพได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560)

พิธีกรรมอีกอย่างที่สะท้อนการตายดีคือการวางแผนการตายและการกำหนดพิธีกรรมที่ควรจะทำแก่ตน อันมาจากวิธีการมองความตายว่าเป็นอย่างไร พุทธทาสภิกขุมองว่า ธรรมชาติก็คือธรรมชาติ การปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับธรรมก็คือการทำทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นไปตามหลักแห่งธรรมชาติ พุทธทาสภิกขุมีแนวคิด พื้นฐานที่ความประหยัด ไขสอยสิ่งของเท่าที่จำเป็น ไม่ทำลายธรรมชาติ รักษาตัวเท่าที่จำเป็น ไม่ต้องหอบสังขารหนีความตาย ใช้เหตุการณ์ในชีวิตจริง คือการเจ็บป่วยในแต่ละครั้ง เป็นการเรียนรู้ เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติ และอยู่กับธรรมชาติอย่างมีความสุข (พระมหาวันชัย ธมมชโย (ช่วงสำโรง), 2548) เป็นเหตุให้พุทธทาสภิกขุมองการจัดการศพว่าการจัดงานศพพระควรเป็นแบบธรรมดา การจัดงานศพด้วยเงินจำนวนมากถือเป็นเรื่องสิ้นเปลือง ท่านพุทธทาสภิกขุต้องการให้ธรรมเป็นใหญ่ จึงได้ใช้ชีวิตของท่านเองมาเป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไป การที่จะบอกแก่คนทั่วไปได้ทั่วถึงนั้นเป็นการยาก ท่านจึงได้เขียนพินัยกรรมไว้เป็นหลักฐานว่าได้สั่งเสียไว้อย่างไร เมื่อมีพินัยกรรมก็ต้องได้เถียงกันว่าจะทำอย่างไรกับศพท่าน ท่านพุทธทาสภิกขุจึงได้ทำพินัยกรรมฉบับนี้ เพื่อให้เป็นไปตามอริยวินัย ในเรื่องการจัดการศพให้เป็นไปตามธรรมดาที่สุด ดังต่อไปนี้

1. ให้พระครูปลัดศีลวัฒน์ (โพธิ์ จันทสโร) เป็นผู้จัดการศพของข้าพเจ้า หากพระครูปลัดศีลวัฒน์ (โพธิ์ จันทสโร) ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่นี้ได้ ไม่ว่าด้วยเหตุอันใด ให้พระครูปลัดศีลวัฒน์ตั้งผู้ปฏิบัติหน้าที่แทน

2. ให้ละเว้นการขอพระราชทานโกศ และพิธีอย่างอื่นนอกจากที่กำหนดไว้ในพินัยกรรมนี้

3. ให้เก็บในโลงปิดมิดชิด และละเว้นการเปิดดู ละเว้นพิธีรดน้ำศพ ละเว้นการฉีดยาศพ ละเว้นพิธีสวดศพ

4. ให้เผาศพในสามเดือน หรือถ้าจำเป็นก็ไม่เกินหนึ่งปี โดยจัดการอย่างง่ายที่สุด ไม่จัดงานพิธีให้เผาศพในบริเวณเขาพุทธรอง โดยปักเสาสี่มุมและคาดผ้าขาวเป็นเพดานเท่านั้น มิให้สร้างเป็นลักษณะอันยิ่งไปกว่านี้ กระดูกทั้งหมดให้นำไปเก็บไว้ในที่ที่ทำได้ในศาลาธรรมโฆษณ์แห่งเดียวและเทศิเมนต์ทับ สำหรับถ้ำนั้นให้แบ่งเป็น 3 ส่วน นำไปปรายที่ช่องอ่างทอง อำเภอกะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่วนหนึ่งที่ต้นแม่น้ำตาปี อำเภอกาชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี อีกส่วนหนึ่ง

5. ให้จัดการศพของข้าพเจ้าตามที่ได้สั่งไว้ในพินัยกรรมนี้ มิให้จัดการอย่างอื่นนอกเหนือจากที่กล่าวมานี้ (พุทธทาส, 2537)

การระบุเงื่อนไขของการทำศพจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมในแต่ละบุคคลอาจเป็นมุมมองต่อการตายว่าควรจัดให้งดงามหรือให้เรียบง่าย แต่อย่างใดก็ตามการจัดนั้นก็ล้วนสะท้อนความยิ่งใหญ่ที่ต่างกันว่าความตายดีแบบทางโลกนั้นต้องมาพร้อมกับการยกย่องสรรเสริญด้านความยิ่งใหญ่และมีพลาณภาพมาก แต่การตายดีทางธรรมนั้นเป็นการเน้นการยกย่องด้านความสงบ ความพอดีและเหมาะสมกับวิถีชีวิต

2. การตายดีที่สะท้อนผ่านพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา จากการที่เราพิจารณาเรื่องการตายที่ดีหรือเป็นกุศลจะพบได้ผ่านพิธีกรรมที่ถูกจัดขึ้นตามลำดับ พิธีกรรมการปลงศพแบบจาปนกิจสถานเป็นกระบวนการทางสังคมของกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในแง่วิถีชีวิตและความเชื่อ ดังเรื่องความเชื่อการปลงศพด้วยการใช้นกหัสติลิงค์ จะพบว่าเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อของศาสนาพุทธ

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาผี อันเกี่ยวเนื่องในความเชื่อของไตรภูมิ ที่ว่านกหัสติลิงค์คือสัตว์ในทวีปอุตตรประเทศ อีกคติความเชื่อหนึ่งที่ว่า นกหัสติลิงค์คือสัตว์หิมพานต์เป็นนกใหญ่ที่มีพลังมาก สามารถบินไปส่งดวงวิญญาณผู้วายชนม์ถึงสรวงสวรรค์ ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความมีบุญบารมีของผู้ตายที่มีเหนือคน จึงอยู่บนหลังนกนั้นได้ หากสิ้นชีวิตลงจะมีนกประเภทนี้มาคาบศพไปทิ้งที่อื่นโดยไม่ต้องมีการจัดงานศพในโลกมนุษย์ในความเป็นจริงยุคโบราณนั้น มีการใช้นกแร้งมาชำระศพ แต่ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามกาลเวลา นกใหญ่ที่คู่มืออิทธิฤทธิ์สามารถส่งวิญญาณของศพสู่สรวงสวรรค์ได้ อันถือว่าการชำระความบริสุทธิ์ให้แก่แผ่นดินไม่ให้แปดเปื้อน มิให้ศพตกลงสู่พื้นดิน ได้ถูกจำลองด้วยนกหัสติลิงค์แทน ในหนังสือไตรภูมิ บรรยายลักษณะของนกหัสติลิงค์ว่า ลำตัวเป็นหงส์หัวเป็นช้าง ทำหน้าที่คาบซากศพไปทิ้ง เพื่อมิให้ดินแดนอุตตรกรูทวีปสกปรก (ลิไทย, พญา, 2551) สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องสวรรค์กล่าวคือเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพิธีการรื้อฟื้นความทรงจำและสร้างความทรงจำทางสังคมการประกอบสร้างนกหัสติลิงค์ที่ถูกสร้างความหมายจากสังคมว่ามีได้เป็นร่างศพของคนธรรมดาแต่เป็นคนที่มีบุญบารมีและประกอบคุณงามความดีซึ่งมีทั้งระดับชนชั้นสูงและชนชั้นสามัญหากแต่สะสมความดีตามแนวทางสังคมวัฒนธรรมอีสาน นกหัสติลิงค์เมื่อถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมการปลงศพแบบฌาปนกิจแสดงว่าผู้ตายมีบุญบารมีมากจึงอยู่บนหลังนกได้ นกหัสติลิงค์สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ เหล่านี้ล้วนเป็นวาทกรรม การสร้างความหมาย ความทรงจำทางสังคมที่ให้เกิดความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม จึงมีลักษณะของวัฒนธรรมที่แฝงไปด้วยอำนาจในการควบคุมสังคมกลุ่มหนึ่งแต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพิธีกรรมนี้คือ จะไม่เจาะจงเฉพาะ เจ้าครองนครหรือพระเถระ ถือเป็นถวายเป็นเกียรติยศและให้เผ่าที่ทุ่งศรีเมือง พระสงฆ์ที่เป็นพระเถระผู้ใหญ่จึงได้รับเกียรติยศให้ขึ้นนั่งตั้งแต่นั้นมา (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2535) การยกย่องว่าการตายนี้เป็นการตายดี จึงเป็นเหตุผลที่สนับสนุนให้เกิดพิธีกรรมที่แตกต่างจากพิธีกรรมดั้งเดิมที่เน้นการเผาโดยทั่วไป แต่สร้างกระบวนการเผ่าที่สะท้อนการที่ทานผู้นั้นจะต้องมีรูปแบบที่ถูกยอมรับหรือปรากฏในทางพระพุทธศาสนา เพราะนกหัสติลิงค์ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์ธรรมบท รวมถึงอรรถสถา รวมถึงคัมภีร์ไตรภูมิที่สะท้อนให้เห็นถึงพลาณภาพของสัตว์ที่เป็นใหญ่บนบกอย่างช้าง และสัตว์ที่มีอิสระเหนือผากฟ้ามาเป็นต้นแบบของนกที่จะนำดวงวิญญาณนี้ไปสู่สรวงสวรรค์จึงกลายเป็นเรื่องยิ่งใหญ่และสอดคล้องกับวิญญาณของผู้มีคุณธรรมชั้นสูง

บทสรุป

พิธีกรรมจากการทำศพในแต่ละบุคคลอาจเป็นมุมมองต่อการตายว่าควรจัดให้งดงามหรือให้เรียบง่าย แต่อย่างไรก็ตามการจัดนั้นก็ล้วนสะท้อนความยิ่งใหญ่ที่ต่างกันว่าการตายดีแบบทางโลกนั้นต้องมาพร้อมกับการยกย่องสรรเสริญด้านความยิ่งใหญ่และมีพลาณภาพมาก แต่การตายดีทางธรรมนั้นเป็นการเน้นการยกย่องด้านความสงบ ความพอดีและเหมาะสมกับวิถีชีวิต อีกทั้งการยกย่องว่าการตายนี้เป็นการตายดี จึงเป็นเหตุผลที่สนับสนุนให้เกิดพิธีกรรมที่แตกต่างจากพิธีกรรมดั้งเดิมที่เน้นการเผาโดยทั่วไป แต่สร้างกระบวนการเผ่าที่สะท้อนการที่ทานผู้นั้นจะต้องมีรูปแบบที่ถูกยอมรับหรือปรากฏในทางพระพุทธศาสนา เพราะนกหัสติลิงค์ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นคัมภีร์ธรรมบท รวมถึงอรรถสถา รวมถึงคัมภีร์ไตรภูมิที่สะท้อนให้เห็นถึงพลาณภาพของสัตว์ที่เป็นใหญ่บน

บกอย่างข้าง และสัตว์ที่มีอิสระเหนือผากฟ้ามาเป็นต้นแบบของนกที่จะนำดวงวิญญาณนี้ไปสู่สวรรค์จึงกลายเป็นเรื่องยิ่งใหญ่และสอดคล้องกับวิญญาณของผู้มีคุณธรรมชั้นสูง

เอกสารอ้างอิง

- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2568). *ศาสนาผี*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ปรหมังสา โยคานันทะ. (2561). *ภควัทคีตา: ราชศาสตร์แห่งการหยั่งรู้พระเจ้า*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- บำเพ็ญ ณ อุบล. (2535). ขนบธรรมเนียมประเพณีและการศาสนา. ใน *อุบลราชธานี 200 ปี*. กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2545). *ระลึกถึงความตายและวิธีปฏิบัติให้ถูกต้องต่อความตาย*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระสิริปัญญาคุณ, พระครูโฆสิตวิธานนุกุล, พระครูโกศลธรรมาภรณ์ และสวสดี โอนทัย. (2562). ศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวทางปฏิบัติต่อความตายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 6(4), หน้า 1814.
- พระมหาวันชัย ธมฺมชโย (ช่วงสำโรง). (2548). การศึกษาวิเคราะห์เรื่องความตายตามทัศนะของพุทธศาสนิกชน, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พุทธทาส. (2537). *สวนโมกขพลาราม กำลังแห่งการหลุดพ้น : อาจารย์มรณานุสรณ์ พ.ศ. 2449-2536*. กรุงเทพมหานคร: หจก. ภาพพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ลิไทย, พญา. (2551). *ไตรภูมิิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วง*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของ สกสค.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560). *พุทธศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2.. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2565). *ศาสนาผีได้ชะเง้อเขาพระสุเมรุ*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นาตาแฮก).
- Peter Harvey. (2000). *An Introduction to Buddhist Ethics: Foundations, Values and Issues*. Cambridge: Cambridge University Press.